

12.89x25.86	1/2	עמוד 6	הארץ - גלריה	27/06/2018	64119861-6
אוניברסיטת תל אביב - 78					

תיאטרון

כשהכל מתלכלך ומתבלבל ומתפרק

היא היתה מקורבת לאנשי רוח ותיאטרון צרפתיים, אבל בניגוד להם נשכחה עם השנים. כעת, כששניים ממחזותיה עלו לראשונה בישראל, זו הזדמנות להכיר את יצירתה של המחזאית, הפילוסופית והסופרת היהודייה ז'נין וורמס

מיה אשרי

היא: (מסיימת לפנות כלים מה שולחן): אמרת משהו?
הוא: (יושב על כורסה, קורא עיתון) לא אמרתי כלום.
היא: (באנחה) חשבתי כך.
הוא: אם כן, מדוע את שואלת?
היא: קיוויתי.
 חושך.
 ("השתיקה", ז'נין וורמס, 1988)

סטודנטים בתל אביב בחודש שעבר. כה "יש בהם כל המאפיינים: המפלצתיות – הדמויות שלה תמיד קצת מפלצתיות – יש הומור שחור, יש אבסורד. זו כתיבה של קרקס ועם אותו מבנה: מתחיל בסיטואציה מאוד בנאלית ולאט לאט מתקדם לתוהו ובוהו, כשהכל מתלכלך ומתבלבל ומתפרק."

האוכל כמטאפורה

על פניו, ישנו משהו כמעט אירוני בכך שהאשה הקטנה והרזה, ששנאה לאכול ואומרים שהיא תקיימה על ביצה קשה וסוגריה ביום, מצאה את דרכה לבמות בישראל דווקא בתערוכה על אוכל. אבל סיפור חייה וצורת חשיבתה עשויים להסביר מדוע חזרה שוב ושוב לכלול מזון ואכילה במחזורי תיאור, ומדוע מצאה באלה מטאפורה כה שימושית. היא נולדה בבואנוס איירס ב-1923 כשם ז'נין מצגר למשפחה יהודית מבוססת. בשנות ה-30 שבה עם הוריה ואחותה לצרפת. ואולם, כשהנאצים כבשו את פריז נמלטה המשפחה בחזרה לארגנטינה. "השפע בארגנטינה היה כל כך שונה מהמחסור באירופה – לאנשים לא היה מה לאכול, אפילו לא לאלה שלא היו במחנות או בכלא, הפער היה בלתי נתפס", אומרת בתה, דניאל בובייה, שבאה לישראל לכבוד התערוכה. "בארגנטינה אנשים היו כל כך מזועזעים עם המחזות שלה שהיא לא הציגה שם". לדברי מורלי, אף שהיתה "האדם הכי פחות דתי שאני מכיר", יחסה ליהדות היה יותר מורכב מכפי שנדמה תחילה. "היא אמרה לי פעם שיש לה תחושות

(1971), העלו **תלמידי** החוג לתיאטרון של האוניברסיטה כחלק מהתערוכה "נימוסי שולחן", העוסקת באוכל בהקשר חברתי ותרבותי ותוצג בגלריה עד סוף יולי. "השתאינו מהרלוונטיות של המחזות האלה", אומרת ד"ר שרון להבי אהרונסון, ראש החוג לתיאטרון באוניברסיטת תל אביב ואוצרת הפרויקט יחד עם ראש החוג לתולדות האמנות, ד"ר ספי הנדלה. התיאטרון הקולני נהפך לנקודת המוצא לתערוכה כולה באצירת נירית נלסון וביטא תפישה מחדשת של הגלריה כמוסד תרבות מאתגר ומגוון יותר. לשני המחזות הללו – וגם לרבים ממחזותיה האחרים – יש מבנה דומה: שתי נשים יושבות ומשוחחות תוך כדי פעולה הקשורה באוכל. ב"המתכון" אשת תחזור קה ממעמד הפועלים מלמדת את רעותה כיצד להכין תבשיל מסורתי בשביל בעלה; וב"קפה ועוגה" (הקרוי בצרפתית "ארוחת ארבע"), אלה שתי נשים בנות המעמד הגבוה הנפגשות בבית קפה ומרכלות תוך כדי אכילת קינוח חים. אבל מה שמתחיל פשוט, הולך וצובר תאוצה עד לסוף אבי סורדי ומוקצן: בראשון, העיר כור לה נשרפת ואת בשר התבשיל מחליף בשרו של אותו בעל; בשני, השולחן טובע בערימות של מאפים ועוגות, והנשים – ששיחתן גם כך נהפכה למלל חסר היגיון – אוכלות את הקינוחים בחייתיות. "המחזות שלה הם כמו כל תיאטרון האבסורד מעין מופע קרקס", אמר יהודה מורלי, פרופסור אמריטוס לתיאטרון מהאוניברסיטה העברית וחבר אישי של וורמס במפגש עם

ת ינוקות שאוכלים זה את זה, נשים שמעמידות פנים שבעליהן מתן, ומחזות שני משכים קצת יותר משנייה – יצירתיה של ז'נין וורמס הן לא לבעלי לב חלש. עם מאפיינים בולטים של סגנון האבסורד, במחזות עמוסי הומור המובלים על ידי דמויות נשיות, עסקה וורמס בביקורת על קפיטליזם ועל מעמד, על אדישות ועל מלחמה. המחזאית, הפילוסופית והסופרת היהודייה, שמתה ב-2006 בגיל 83, היתה חברה של כבוד במועדון גברי ברובו של אנשי רוח ותיאטרון צרפתיים – המחזאי אוזן יונסקו, הפילוסוף רוז'ה קאיווה והמשורר פרנסואז צ'נג היו בני בית – אבל על אף הצלחות רבות שמה מעולם לא התרומם למעמד של עמיתיה. עם השנים, גם בצרפת, נדחקה לשוליים. ישנם כמה אנשים שמנסים לתקן את המעוות, חלקם בישראל. כך, דווקא בתערוכה בגלריה האוניברסיטאית של אוניברסיטת תל אביב, עלו לראשונה בישראל שניים ממחזותיה הקצרים של וורמס ותקעו עוד דגל במסע להעלותה לתודעה. את המחזות, "המתכון" (1983) ו"קפה ועוגה"

22.3x32.55	2/2	7	עמוד	הארץ - גלריה	27/06/2018	64119864-9
אוניברסיטת תל אביב - 78						

נהפכו לשקופות. וזה משהו שפגע בה, היא חשבה שזה לא הוגן של- נשים אסור היה להתבגר".

עם השנים, כתביה הלכו והתקצרו. "המחזות שלה התחילו מוש- לוש מערכות, התקצרו למערכה אחת והסתיימו בקומדיות של דקה", מוסיף מורלי. ספרה האחרון, "כשלוך הנצח", הוא מעין ספר פילוסופיה המורכב ממשפטים קצרים על החיים. הם גם הלכו והתקדרו. לדברי בובייה, חבריה התחילו למות, הנוף התרבותי הפוליטי והחברתי השתנה, ולב- סוף גם בעלה מת. "לקראת סוף החיים היא היתה כמו אריה פצוע, הרבה יותר אגרסיבית בגלל הכאב. בהתחלה הייתי מוטרדת מההתנהגות הזו, אבל הבנתי שזה משהו שהיא סבלה. כשהיא כתבה את 'כישלוך הנצח' המורלי היה כל כך בהלם שהוא סירב להוציא לאור. ראיתי אותה עם דמעות בעיניים כשהיא הראתה לי את מכתב הסירוב. אבל זה באמת כל כך אלים, אפילו בשבילי".

לדבריה, לא היה קל להיות בתה של האינטלקטואלית הגדולה. "כשהייתי בת 13 קראתי ספר געורים, והיא חלפה על פניי והפ- טירה: 'בגילך אני קראתי קפקא', אמרה לסטודנטים בעת ביקורה. 'לא היה פשוט להיות הבת שלה, אפילו שהיא היתה אם אוהבת. היתה תקופה שלא הייתי מסוגלת

ההצגה "קפה ועוגה" בביצוע החוג לתיאטרון באוניברסיטת ת"א. עדיין רלוונטית צילום: מיקה קושלוביץ

"היא סיפרה שכשחזרה לצרפת הרבה אינטלקטואלים דחו אותה כי היא לא חוותה את הרעב והסבל של המלחמה".

מלבד "המתכון", רק מחזה אחד שלה – "פוצי מוצי או: אמה יש רק אחת" – תורגם לעברית לפני התערוכה. במחזה זה, שתי אמהות משוחחות תוך כדי שהן מנענעות את עגלות תינוקיהן. הסיטואציה מקצינה ולבסוף אוכלים התינוקות זה את זה. האמהות, בתגובה, מיד מצמיחות בטן חדשה של הריון. "תרבות הצריכה בעולם הקפיטליסטי העסיקה אותה, אולי כי היא באה מארגנטינה של פרוץ לצרפת, שהיתה בתהליך אמריקניזציה", אומרת מנשרוב. "היא נהנתה מהיתרונות של חיים נוחים, אבל תיעבה את העובדה שאנשים מר- ויחיים כסף", מסכימה בובייה.

כמו אריה פצוע

אף שהיתה אשה בעולם גברי ואף שחשה צורך אמיתי לכתוב תפקידים לשחקניות, וורמס לא הגדירה את עצמה פמיניסטית ואף סלדה מהכותבות הפמיניסטיות של התקופה. "זה לא כל כך עניין אותה", אומרת בובייה. "מבחינתה היא לא היתה צריכה להיות 'פמיניסטית' כדי להגיד את מה שהיה לה להגיד".

אך היא כן היתה עסוקה בהוויית האשה בחברה המודרנית. מחזותיה מלאים בדמויות נשיות, וגברים נעדרים מהם כמעט לחלוטין. כשהם כן מוזכרים או נראים, הם לרוב מתים מוות נורא, או שהם בלתי נסבלים. משתתפי המפגש עם בובייה ומורלי הופתעו לשמוע שוורמס היתה נשואה באושר לגבר נאה. "אני חושבת שהיא היתה מודאגת מההזדקנות הנשית, שהיא מאוד שונה מזו של הגברים, בעיקר בתקופה ההיא", מסבירה בובייה את העולם שוורמס בראה. "כשנשים הגיעו לגיל 40 או 50 גג, הן

שגם כך שנאה את ארגנטינה, עברה לברזיל ושם הכירה את בעלה, ז'ראר וורמס. בתחילת שנות ה-50, שבו בני הזוג לצרפת ("היא אמרה לאבא שלי, 'או שא- תה מחזיר אותי לצרפת או שאני משתגע'"), צוחקת בובייה. עד מהרה התברגה וורמס בחייה הח- דשים-ישנים, והחלה לעסוק בכ- תיבה. תחילה עבדה בהוצאה לאור שפתחה עם בעלה המורלי, בהמשך תרגמה יצירות, ואז הח- לה גם לכתוב בעצמה: מסות פי- לוסופיות, ספרים, ובגיל יחסית מאוחר גם מחזות.

וורמס חיה את התרבות הצר- פתית ועבדה עם שחקנים ובמאים מהשורה הראשונה: עמנואל רי- בה, רולאן ברטין, ניקולא בטאי. היא גם אספה אמנות, היתה מיודדת עם ציירים בני התקופה ו"בעלת פנקס כתיבות נוצץ", כך כרי מורלי. למרות זאת הרגישה תמיד זרה. "היא הגדירה את הג- לות כמחלה שלעולם לא עוברת", אומרת ויקטוריה מנשרוב, תלמי- דת תואר שני באוניברסיטת בר אילן שעושה את התזה שלה על וורמס בחוג לספרות השוואתית.

ז'נין וורמס. הגדירה את הגלות כמחלה שלא נגמרת

מוסיפה בובייה, "אבל המלחמה גרמה לה להרגיש יהודייה". זמן קצר לפני תום המלחמה מת אביה, אליו היתה קשורה מאוד. "היא סחבה את טראומות נעוריה, המלחמה ומות אביה, כל חייה", אומרת בובייה. וורמס,

חזקות של כעס על אלוהים, אבל אם היא הרגישה בסכנה היא מצאה את עצמה אומרת שמע יש- ראל. היא הכירה בקיומו של אלוהים אבל עם כל כך הרבה כעס, ציין. "היא היתה צרפתייה הרבה לפני שהיא היתה יהודייה",

בתה, דניאל בובייה:
"כשהייתי בת 13
קראתי ספר נעורים,
והיא חלפה על פניי
והפטירה: 'בגילך אני
קראתי קפקא"

דניאל בובייה צילום: מגד גוזני

יותר לשמוע על תיאטרון, או סו- ציאליום. ובעלי כל הזמן אמר, יש לך רק אמה אחת, בהמשך תצטע- רי על ההתרחקות. ואחרי שאבא שלי מת, אמא שלי נותרה לבדה. ואני והיא נהיינו מאוד קרובות. ואני כל כך שמחה על זה".

לדבריה, או גם החלה להבין יותר טוב את סיפורה ואת הצורך לשמר את זכרה. כיום, היא מוכי- לה את "אגודת ידידי ז'נין וורמס" ומקדמת תרגומים, הפקות ואירו- עים סביב כתביה. "למדתי עד כמה היא היתה מוכשרת", היא אומרת. "היא היתה נדיבה עם חברים שלה. נפגעתי מאוד, כי לא כולם חוקירו לה תודה על כך".